

nemogućnost da osjeti mržnju u najtežim trenucima, primjerice kada se bori iz dana u dan da prehrani djecu. Osjećaj gorčine najviše je što od negativnoga ova žena može osjetiti i pokazati. Lujza se angažirala u zdravstvenoj zaštiti stanovnika Sumartina i drugih Bračana, a istovremeno je bila zaštitnik politički sumnjivih domaćih ljudi kod njemačkih vlasti jer znala je, uz francuski i engleski, i njemački jezik. I sama je bila izložena mnogobrojnim sumnjama s različitih strana, a njezina zaštita bila je njezina inteligencija, obrazovanje i urođeni šarm.

Lujzin dnevnik pisan je literarnim stilom i stoga je zanimljiv i razumljiv široj javnosti, ali nedvojbeno može biti vrijedan za povjesničare kao dopuna arhivskim izvorima i literaturi koja obrađuje stanje u Dalmaciji i na Braču tijekom Drugoga svjetskog rata.

MARICA KARAKAŠ OBRADOV

Franko OREB, *Otok Korčula u doba druge austrijske uprave*, Naklada Bošković, Split 2008., 850 str.

Dr. sc. Franko Oreb, povjesničar i arheolog, jedan od najboljih živućih poznavatelja korčulanske povijesti, napisao je dosad veliko broj djela o otoku Korčuli i svakome njegovu mjestu, posebno o gradu Korčuli, Blatu i Veloj Luci. Sredinom 2008. izašlo je iz tiska njegovo opsežno djelo *Otok Korčula u doba druge austrijske uprave (1815. - 1918.)*. U spomenutoj knjizi donosi obilje novih podataka, činjenica i događaja kojim nam donosi zaokruženu i sveobuhvatnu povijest otoka u navedenome povijesnom razdoblju. U njoj on zaokružuje i daje nova tumačenja povijesti otoka na temelju iscrpnih arhivskih izvora i literature. Njegova vodilja u pisanju ovog djela bila je povijesni izvor kojeg tumači i objašnjava povijesno dočaravajući nam vrijeme koje opisuje. Pred čitateljem nižu se brojni događaji i lica koja su tu povijest stvarala. Poslije povjesničara Vinka Foretića koji je davno opisao korčulansku srednjovjekovnu povijest do 1420. godine i Marinka Givoja, on nastavlja njihov rad zaokružujući povijest Korčule s 1918. godinom. Tim radom on je zasad popunio veliku prazninu korčulanske povijesti i uvelike pridonio pisanju buduće sinteze korčulanske povijesti do naših dana. Može se slobodno ustvrditi da je Franko Oreb ovim djelom sintetizirao svoja dosad objavljena djela o povijesti 19. stoljeća i početka 20. stoljeća, ujedinivši ta djela u jednoj zaista respektabilnoj monografiji.

Napisati ovako monumentalno djelo nije bio lak posao. Trebalo je u pojedinosti poznavati sve bitne sastavnice korčulanske povijesti, od gospodarske i političke do upravne, kulturne i duhovne povijesti. Trebalo je znati načiniti pravilan izbor i odrediti osnovne sastavnice djela, dakle dati strukturu u koju će se unositi najvažnije odrednice i zaključke. Kao vrstan poznavatelj metodike pisanja znanstvenog djela, Franko Oreb ga dijeli u sedam globalnih cjelina, a njih pak dijeli u veliki broj potpoglavlja. Na kraju globalnih cjelina donosi priloge, to su uglavnom povijesni izvori koji ne sadrže samo pisane dokumente raznih odluka, rješenja, zapisnika već i imena nositelja aktivnosti toga vremena, popise imena raznih upravnih tijela, društava, poglavarstava, općina,

vjerskih župa i drugo. Sve je to skladno utkano i osnovni tekst tako da čitatelju kroz sve to dočarava ozračje onog vremena. Pred nama defiliraju razni općinski načelnici, predsjednici i blagajnici kulturnih i povijesnih društava, župnici, suci, kapetani, poznati gospodarstvenici, političari, općinski vijećnici, narodni zastupnici, članovi kotarske, gradske i općinske vlasti i drugi. Plejada uglednih ljudi koji su stvarali korčulansku povijest 19. stoljeća i početka 20. stoljeća.

Prvo poglavlje je "Gospodarstvo". Ono sadrži opis svih gospodarstvenih djelatnosti od poljodjelstva do turizma. Pišući o poljodjelstvu Oreb konstatira da je na otoku Korčuli obradivog tla bilo malo, samo 12,7% od cjelokupne površine. Bile su to oranice i vinogradi. Pišući o zemljišnim odnosima opisuje kmetstvo i kolonat konstatirajući da je u Blatu i Veloj Luci, pretežno poljoprivrednim sredinama došlo do "nespremnoga i jednodušnog otpora domaćim tlačiteljima", uz konstataciju da 1848. - 1849. u Dalmaciji nisu razriješeni zemljoposjednički odnosi niti su bile razgraničene zemljišne općine i izrađeni prvi planovi i gospodarski operati. Iz tablice Površine prema iskorištavanju vinograda, vidi se da je bilo 2.280 hektara pod vinogradima ili 8,2%, a oranica 1.115 hektara ili 4% od ukupne obradive zemlje. Glavni poljoprivredni proizvodi korčulanskog težaka bili su žito, ječam, grahorice, masline i vino. Maslina kao kultura u 19. stoljeću nije dominirala, samo 3,5% obradivog zemljišta je bilo pod tom kulturom.

Ocjenjujući stupanj razvijenosti poljodjelstva, Oreb konstatira da se suočavala s više teškoća, postojala je jednostavna obrada zemlje, manjak radne snage, slaba gnojidba, pomanjkanje zemlje i kolonatski i dijelom kmetski odnosi. Te se prilike, konstatira autor, u drugoj polovici 19. stoljeća popravljaju, posebno u vinogradarstvu koje u tom razdoblju bilježi znatan uspon i uvelike povećava izvoz vina (propadanje vinograda u Italiji i Francuskoj). Uz to napominje da su uspon donekle suzbile loše prometne i pomorske veze, kao i izoliranost otoka te se u izvozu nije postiglo više. Obradi vinove loze i proizvodnji vina Oreb poklanja veliku pozornost, tu djelatnost razmatra sa svih aspekata (unapređenje, gnojidba, bolesti, izvoz, vinska klauzula, obrazovanje kadrova, podučavanje zemljoradnika itd.).

Dio knjige koji je vezan uz poljodjelstvo je Zadružni pokret za koji tvrdi da je imao cilj osloboditi težaka ovisnosti o trgovcima, špekulantima i lihvarima. Zadruge su težacima davale povoljnije kredite, plasirale su im poljoprivredne viškove, nabavljale lijekove za lozu, suzbijale lihvarstvo. Pišući o zadrugama Oreb tvrdi da su zadruge pripomagale u suzbijanju lihvarstva, pridonosile razumnijem gospodarenju, boljem radu, boljoj i efikasnijoj primjeni agrotehničkih mjera, štednji i povezivanju težaka u cilju boljeg probitka.

Uz kratak osvrt na razvoj šumarstva i stočarstva na otoku, Oreb opširnije piše o ribarstvu, klesarstvu, brodogradnji i pomorstvu. Ribarstvo se intenzivnije razvija, tvrdi autor, od kraja 19. stoljeća i početka 20., kada se povećava broj ribara i kad ribarstvo prestaje biti dopunska djelatnost za prehranu zemljoradnika tj. kada postaje isključivo zanimanje. Klesarstvo je, tvrdi autor, imalo važan udio u otočkom gospodarstvu XIX. st., posebno u mjestima Korčula, Lumbarda i Račišće. Autor daje i iscrpan pregled razvoja brodogradnje i pomorstva. Tvrdi da je korčulanska brodogradnja u XIX. st. ponovno vratila svoj nekadašnji ugled. Konstatira da se korčulanska brodogradnja od 1815. oporavlja i napreduje, iako je u tom stoljeću imala uspona i padova. Godina

1856., kaže autor, je godina procvata korčulanske brodogradnje. Posebne uspjehe imala je od kraja XIX. st. i početka XX. st. u gradnji lađa što je bila posebnost Korčulana koji su gradeći čamce postizali vrhunske rezultate u kvaliteti i izgledu. Knjiga minuciozno prati razvoj brodarskih društava u svim mjestima otoka među kojima se krajem XIX. i početkom XX. st. ističu mjesta Račišće i Vela Luka. U ovom, kao i u prethodnim odjeljcima, donose se vrijedni podaci o korčulanskom brodovlju od 1851. do 1908. (ime broda, vrst, godina gradnje, vlasnik, mjesto izgradnje, brodogradilište). Na kraju poglavlja o gospodarstvu donose se podaci o korčulanskom iseljeništvu od 1837. do 1910. Prema Orebu, prvi veći val iseljenika krenuo je s otoka od polovice XIX. st. (doba kad je korčulanske vinograde uništio lug). Najviše iseljenika bilo je od 1881. do 1890. U tom se razdoblju iselilo 729 stanovnika, a od 1891. do 1910. 1.159 te od 1901. do 1910. 1.362 stanovnika (6,6% - 7,8%).

Uvidom u prvi veći dio knjige od 160 stranica, koliko sadrži poglavlje o gospodarstvu, autor je dao iscrpan prikaz njegova razvoja, uočavajući njegove uspone i padove, objašnjavao je uzroke uspona i padova, a u prilogu i nositelje tog razvoja.

Drugi veliki dio knjige opisuje društvene i političke prilike na otoku. Na početku se ističe da je otok Korčula od davnine stara hrvatska zemlja koja je stjecajem različitih povijesnih okolnosti stoljećima bila odvojena od matice zemlje, a sve utječe na slabljenje osjećaja pripadnosti hrvatskome narodnom biću, međutim, kaže autor, povijesna vrela nedvojbeno svjedoče rani hrvatski (slavjanski) karakter otoka koji se posebno ojačao u XIX. st. Autor odgovara na pitanje zašto je naziv hrvatski i spoznaja pripadnosti hrvatskome narodu na otoku Korčuli, kao i u Dalmaciji, bio zatomljen? U svezi s tim tvrdi da taj osjećaj pripadnosti nikada nije posve nestao. On je, kaže autor, bio dosta obamro pa se upotrebljavao pojam Dalmatinac i Slaven. Po njemu su nositelji preporodnog pokreta (slobodoumno građanstvo) to razbudili. Nositelji "slavjanskoga" narodnog duha, po autoru, do sredine XIX. st. "bili su mladi korčulanski umni radnici koji su se isticali svojim rodoljubnim oduševljenjem za slovinstvo, a protiv autonomaštva, talijanaštva, zagovarajući upotrebu narodnog jezika i sjedinjenje Dalmacije s drugim hrvatskim zemljama" (braća Kapor, Ivan i Matija, Petar Franasović, Marko Kalogjera, don Niko Batistić, Petar Bačić, Antun Gavrančić). U svezi s jačanjem slovinskih (hrvatskih) osjećaja autor bilježi posjete Ljudevita Gaja i Antuna Mažuranića Korčuli i Orebiću što je dalo veliki poticaj hrvatskoj narodnoj misli na otoku. Razvoj političkih i društvenih prilika na otoku autor je dao u cjelovitom prilogu pod naslovom: Razdoblje od 1861. godine. U njemu se politički događaji prate sve do Prvoga svjetskog rata znanstveno, i nadasve stručno. Opisujući događaje na otoku Korčuli, on ih nenametljivo prati usporedo s događajima u Dalmaciji i Hrvatskoj. U svezi s tim opisuje razvoj političkih stranaka, stranačke borbe i previranja, rezultate izbora (za Carevinsko vijeće, Sabor Kraljevine Dalmacije u Zadru i općinske izbore) pa i sukobe, koristeći ponajviše ondašnji tisak koji redovito još i u vrlo opširnim bilješkama citira. Velika se pozornost u praćenju stranačkih odnosa poklanja borbi narodnjaka i autonomaša, pohrvaćenju korčulanskih općina i drugo. Autor tvrdi da se "oko šezdesetih godina XIX. st. hrvatski narodni duh duboko ukorijenio među stanovništvom i to u gradu Korčuli i ostalim mjestima otoka". Po njemu su se u to vrijeme jasno očitovali suprotni tabori i njihova oštra borba za prevlast u općinama. Budući da je zahvaljujući izbornom zakonu postojao vrlo jak utjecaj građanskih i intelektualnih slojeva (koji su bili autonomaši), borba do konačne pobjede narodnjaka produljila se, kaže autor,

deset godina više. U središtu te borbe bilo je ponarodnjavanje općina i borba da hrvatski jezik bude službeni jezik u svim strukturama korčulanskog društva, posebno u osnovnim i srednjim školama.

Autor apostrofira u toj borbi 1870. godinu kao prekretnicu u izborima za Sabor Kraljevine Dalmacije kada pobjeđuju narodnjaci i njihov kandidat Rafo Arneri (izabran za zastupnika vanjskih općina Korčula – Ston). Godinu dana kasnije autor bilježi da su narodnjaci pobijedili i u gradu Korčuli kada počinje i pohrvaćivanje korčulanske općine. U praćenju razvoja političkog života na otoku vidno mjesto ima razdoblje kada se u Dalmaciji javlja pokret mladih pravaša koji imaju svojih pristalica i na otoku, pa dalmatinska Stranka prava pobjeđuje 1892. u korčulanskoj općini zahvaljujući Rafi Arneriju koji joj prilazi rekavši da je ona “jedina stranka u Dalmaciji koja odlučno zagovara hrvatsko pravo i nesebično se bori za narodno dobro”. Analizirajući rezultate izbora krajem XIX. st. autor dokazuje da je otok Korčula slijedila politički trend koji tada dominira u čitavoj Dalmaciji, da su autonomaši iz izbora u izbore stalno gubili i slabili kao i narodnjaci (zbog svoje oportunističke politike), a da jačaju pravaši, a formiranjem Hrvatske stranke 1905. i ujedinjenjem pravaša i narodnjaka, završava jedno povijesno razdoblje, a započinje drugo najavljenom politikom “novog kursa” Riječkom i Zadarskom rezolucijom i Hrvatsko – srpskom koalicijom kojoj su Korčulani dali svoju potporu. Opisujući političke događaje u cjelini autor ne zapostavlja i razvoja Čiste stranke prava i ulogom njenog lista Prava Crvena Hrvatska i širenju ideja te stranke koja nije prihvatila politiku novog kursa. Nakon prilaza prilika u vrijeme Prvoga svjetskog rata Kočula je, navodi autor, s oduševljenjem dočekala njegov kraj i osnivanje Države Slovenaca, Hrvata i Srba, ali i razočarana prvom talijanskom okupacijom.

U daljnjem tekstu knjige Oreb opisuje “upravnu područnu i političku podjelu otoka od 1823. do 1918. godine”. Korčula je u administrativnoj podjeli Dalmacije pripadala dubrovačkom okrugu i do 1865. bila je jedna općina, kasnije se osniva općina Blato (1877.) i pri kraju stoljeća općina Vela Luka (1898.). Političko upravno središte bio je grad Korčula gdje je bilo središte kotarskog poglavarstva. U ovoj cjelini zanimljivo je citirati opis koji se odnosi na podjele prilikom osnivanja samostalnih općina na otoku. Iz tog opisa može se štošta zaključiti kolike su se pri tim podjelama pojedinim dijelovima otoka činile nepravde, posebno u gospodarskom pogledu, pa je najlošije prošla ona općina koja se zadnja osnovala, općina Vela Luka. Na temelju zapisnika rasprava općinskih vijeća, novinskog tiska i presuda sudova čitatelju se predočava tijek rasprave i njihov završetak. Prilozi o gradonačelnicima, općinskim načelnicima, pretorima prikazuju čitatelju plejadu utjecajnih ljudi otoka koji su sudjelovali u kreiranju politike otoka u to vrijeme. Autor nije zapostavio ni prikaz razvoja sudstva na otoku po istom metodološkom uzoru kao i za općine. U gradu Korčuli postojao je su od 1871. godine, a u Blatu od 1910. Za sjedište drugog suda kandidirala se i Vela Luka, najperspektivnije gospodarsko sjedište otoka krajem 19. stoljeća. Tu je borbu izgubila, zahvaljujući snažnome blatskom lobiju koje je to mjesto imalo u političkim strukturama Dalmacije (saborskim zastupnicima i čelništvu vlade). U tim raspravama podastirali su se mnogi važni podaci, među njima i demografska, politička, gospodarska obilježja svake općine, zato su danas ti podaci vrlo važni za utvrđivanje stupnja razvoja svake općine.

Opisu vjerskog života autor je poklonio vidnu pažnju. Opisuje župe otoka, matične crkve, bratovštine, vjerske običaje i vjerske dušobrižnike. Postojeći tekst pokazuje veliku razgranatost tog života. U poglavlju “urbanistički razvitak i graditeljska delat-

nost na otoku” središte mjesto pripada gradu Korčuli što je i razumljivo. Pri tome se detaljno opisuju gradske zidine, vijećnica, knežev dvor, javno graditeljstvo, gradska luka, obala, groblja, Fortezza i Piacetta, južna gradska vrata, zapadni ulaz u grad, Hrvatski dom, ribarnica, tržnica, ulice i trgovi, javna rasvjeta, gradski perivoj, ceste i drugo. U tekst su ukomponirane vedute, zemljišni planovi grada Korčule i mjesta Lumbarda, Žrnovo, Pupnat, Čara, Smokvica, Račišće, Blato i Vela Luka. Uz navedeno, autor opisuje i urbanistički razvoj pojedinih korčulanskih naselja. Treba istaknuti da je za prikaz autor koristio mape koje se nalaze u splitskome muzeju.

“Prosvjeta, zdravstvo i socijalna skrb” u knjizi su ujedinjene u jednome većem poglavlju. Središnje mjesto pripada školstvu. Razvoj školstva autor dijeli u tri razdoblja i to do šezdesetih godina XIX. st., od šezdesetih do kraja XIX. stoljeća i od početka XX. st. do Prvoga svjetskog rata. Iz teksta je vidljivo u kakvim su uvjetima škole djelovale, njihov razvoj i njihov nastavni kadar. Autor također prati promjene u njihovu razvoju s posebnim osvrtom na programe i nastavni jezik gdje je u prvoj fazi razvoja bio isključivo talijanski. Uz državne škole u Korčuli su postojale i privatne škole. Iz teksta saznajemo da je prva škola u gradu Korčuli počela s radom 1828. godine. Uz osnovne škole djelovale su i niže srednje škole (gimnazija i obrtnička škola). Čitajući tekst o školstvu saznajemo koje su se teške političke borbe vodile u gradskom vijeću za uvođenje hrvatskog jezika u škole. Značajan događaj u razvoju školstva na otoku zbio se 1905. godine osnivanjem Zavoda anđela čuvara u kojem je bili otvoreno i dječje zabavište, osnovna i građanska škola (prvi zavod za odgoj mladeži u Dalmaciji). U Blatu djeluje škola od 1835. (Niža pučka škola), a u Veloj Luci od 1857. Prvi učitelji i odgajatelji bili su svećenici. Opširni podaci o učiteljima i rukovodstvu u školama dani su u prilogima koji slijede nakon poglavlja.

Opisujući razvoj zdravstva na otoku autor dokazuje da zdravstvena služba na otoku nije zaostajala za stupnjem razvoja zdravstva u ostalim dijelovima Dalmacije. Od 1821. u gradu Korčuli djeluje općinski liječnik koji je bio općinski službenik. U općini Korčula djelovalo je i zdravstveno vijeće. Od sredine XIX. st. u gradu Korčuli djeluju liječnici rođeni u Korčuli (liječnici iz obitelji Mirošević i Arneri). Posebnu brigu liječnici su poklanjali suzbijanju zaraznih bolesti i raznih epidemija (srdobolje, kolere, barske groznice). O socijalnoj skrbi brinule su se vjerske bratovštine na otoku. Na kraju slijedi popis liječnika, primalja, ljekarnika, javne dobrotvornosti i uprave, sve po godinama.

U petome, posljednjem većem poglavlju autor opisuje kulturno-umjetnička društva i ustanove. Uvodni tekst ovog poglavlja su glazbene prilike u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji u XIX. stoljeću. Dijelovi ovog poglavlja su: Narodna slavjanska čitaonica 1871., Korčulansko pjevačko društvo sv. Cecilija (1883.), Korčulanska hrvatska općinska glazba (1892. - 1918.), Hrvatski sokol u Korčuli (1905.), Hrvatsko društvo za pučku prosvjetu Kanavelić (1907.), Banda cittadina (1877. - 1892.), Građansko društvo “Minerva”. U daljnjem tekstu autor opisuje djelatnost ostalih korčulanskih društava, a jedno od njih bilo je i Korčulansko radničko društvo i talijansko društvo La Lega Nazionale. Za radničko društvo autor ističe da njegovo osnivanje treba tumačiti “više kao plod nastojanja određenih slobodoumnih građanskih nastojanja da bi za svoje političke i druge ciljeve pridobili zanatlije i radnike, nego što je njihovo osnivanje učinak svijesti i brige za radnika koji su tada počeli tražiti svoja prava”, a za talijansko društvo Lega Nazionale tvrdi da su njezini članovi “htjeli isticati u korčulanskoj sredini jačanje pripadnosti tobože nadmoćnoj talijanskoj kulturi i povezanost s maticom zemljom

Italijom s iredentističkim težnjama za hrvatskim područjem”. Autor ne zaboravlja ni kulturni i prosvjetni razvoj ostalih korčulanskih mjesta. U svojoj knjizi daje reprezentativan pregled razvoja kulturno-umjetničkih i ostalih korčulanskih mjesta: Blata, Vele Luke, Smokvice, Čare i ostalih. Posebno su zanimljivi prikazi djelovanja viteških igara Moreške i Kumpanije, koje čine osobito u folklornom razvoju otoka.

Šesto je poglavlje “Zaštita i očuvanje otočke spomeničke baštine s prilogima”. Na kraju je zaključak, izvori i literatura, prijevod sažetaka na: hrvatskom, engleskom, njemačkom, ruskom, talijanskom i francuskom jeziku. Slijedi opsežna autorova bibliografija te prilozi prof. dr. Stjepe Obada i prof. dr. Duška Kečkemetika koji pišu o Orebovu djelu kao izvornome doprinosu hrvatskoj povijesnoj znanosti i dragocjenome znanstvenom doprinosu Korčuli i Korčulanima. Na kraju knjige je bilješka o piscu, kazalo zmljopisnih i osobnih imena. Ovaj prikaz završit ćemo konstatacijom da je knjiga Franka Oreba značajna za hrvatsku povijesnu znanost jer ona temeljito prezentira dosad nepoznatu povijest otoka Korčule i time pridonosi potpunijem poznavanju dalmatinske i hrvatske povijesti. Na kraju treba reći da knjiga sadrži obilje slikovnog materijala, crteža i shema. Autor je u djelu pokazao da se suvereno koristi brojnim izvornim djelima, da u pojedinosti zna sve relevantne činjenice iz korčulanske povijesti XIX. stoljeća i da može biti metodološki putokaz drugim istraživačima koji će nastaviti njegovo djelo ili onima koji će slične teme obrađivati.

FRANKO MIROŠEVIĆ